

Journal of Dutch Linguistics and Literature

Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde

TNTL

2

2017 | jaargang 133

Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde

Uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden

Deel 133 (2017), afl. 2

Uitgeverij Verloren

ISSN 0040-7550

TNTL verschijnt viermaal per jaar; een jaargang bevat tenminste 320 bladzijden.

Redactie

dr. S. Bax, dr. S. Beeks (redacteur boekbeoordelingen), dr. C.J. van der Haven, M. Kestemont (webredacteur), dr. P.H. Moser, dr. F. Van de Velde, dr. H. Van de Velde, dr. M. Veldhuizen, dr. F.P. Weerman, dr. M. van Zoggel

Redactieraad

dr. B. Besamusca (Utrecht), dr. L.M.E.A. Cornips (Amsterdam), dr. P. Coutténier (Antwerpen), dr. D. De Geest (Leuven), dr. R. Howell (Madison, WI), dr. M. Hüning (Berlijn), dr. A.B.G.M van Kalmthout (Amsterdam), dr. M. Kemperink (Groningen), dr. J. Konst (Berlijn), dr. E.J. Krol (Praag), dr. M. van Oostendorp (Amsterdam), dr. H.-J. Schiewer (Freiburg), dr. A. van Strien (Amsterdam), dr. M. Van Vaeck (Leuven), dr. B. Vervaeck (Leuven), dr. R. Willemyns (Brussel)

Redactiesecretariaat

Huygens Instituut der KNAW

t.a.v. dr. M. van Zoggel

Postbus 10855

1001 EW Amsterdam

redactiesecretaris@tntl.nl

Abonnementen

Regulier €60,-; studenten en onderzoekers (AIO's & OIO's) €40,-; instellingen €90,- (telkens per jaargang, incl. verzendkosten). Abonnees buiten de Benelux wordt €10,- verzendkosten in rekening gebracht. Losse nummers kosten €15,-.

Uitgever en abonnementenadministratie

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum, www.verloren.nl

telefoon 035-6859856, e-mail info@verloren.nl

rekening NL44INGB0004489940

Auteursrechten

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this publication may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

De retoriek van de Republiek

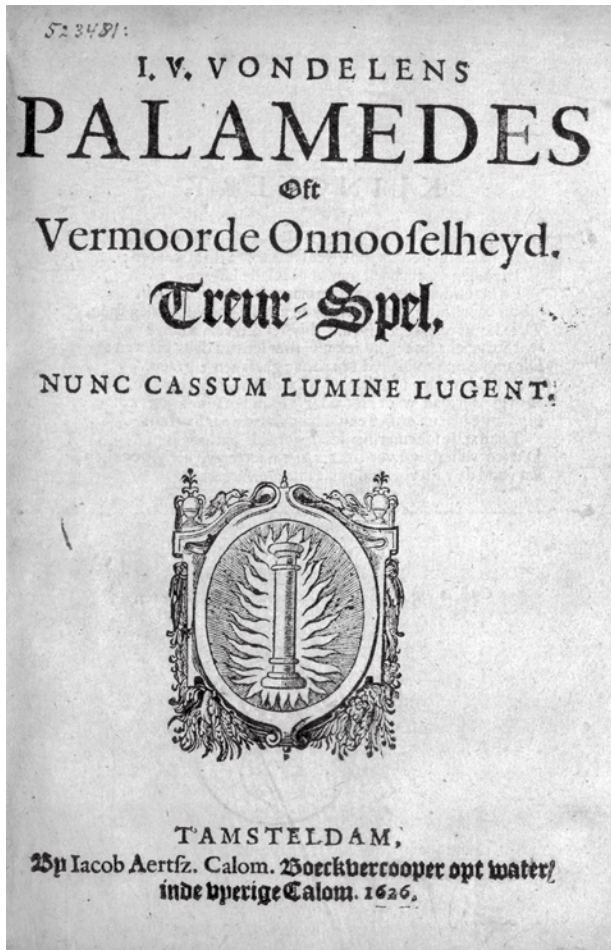
Parrhesia in de verwikkelingen rond Vondels *Palamedes* (1625)

Abstract – By means of the allegorical tragedy *Palamedes* (1625), Vondel accused stadholder Maurits of the unlawful execution of Johan van Oldenbarnevelt in 1619. Vondel's appeal to truth can be considered as genuine revelation or as rhetorical ploy. This tension between authenticity and rhetoric sets the theoretical framework of *parrhesia* (frank speech), developed by the late Michel Foucault (1978-1984). Following Foucault, Vondel's truth claim becomes visible as the symptom of a 'crisis of truth' in the Dutch Republic, where political discourse, due to its decentralised structure, was unable to produce 'truth' for the well-being of the state. As a result political deadlocks formed a recurring problem; the seventeenth century is punctuated with examples of – predominantly – the stadholder bypassing politics by apolitical means. Analysing the power processes of 1618-1619 and 1625 in terms of discourse, their resonance in Vondel's *Palamedes* can be made visible. The primary aim of this article is to demonstrate how the motif of *parrhesia* in the paratext of *Palamedes* can be related to the structural confrontation between discourses in the Dutch Republic. To do so, I will successively analyse the paratext of *Palamedes*, the social network behind the publication, and the political constellation of 1625. I will, in turn, feed back the results to the paratext and show how the sequence of deadlocks and break-throughs in Dutch politics resonates in the text as an allegorical dynamics of concealment and revelation. On a methodological level I aim to demonstrate the relevance of Foucault's concept of *parrhesia* for the analysis of texts that functioned in the political discourse of the Dutch Republic and which made an appeal to truth. Accordingly, this study will contribute a historical perspective on twenty-first century political discourse, where *parrhesia* is again gathering momentum.

1 Inleiding

Op 29 augustus 1618 liet stadhouder Maurits de landsadvocaat van Holland, Johan van Oldenbarnevelt, arresteren om hem vervolgens in een schijnproces ter dood te laten veroordelen (Van Deursen 2005: 272; Den Tex 1960-1972, 3: 675-717). In de jaren voorafgaand aan deze crisis waren Maurits en Oldenbarnevelt, als aanvoorders van respectievelijk het Staatse leger en de Staten-Generaal, steeds nadrukkelijker tegenover elkaar komen te staan. Hun visies op de oorlog tegen Spanje en de godsdiensttwisten liepen dermate uiteen dat het bestuur van de Republiek in een patstelling verzandde. Maurits doorbrak deze impasse door in de steden van Holland 'de wet te verzetten'; de hem onwelgevallige leden van vroedschap en magistraat werden vervangen door prinsgezinde regenten. Om deze machtsgreep – want dat was het – te voltooien, diende uiteindelijk ook de

* Dit artikel is gebaseerd op het onderzoek voor mijn proefschrift (2015). Met dank aan Lia van Gemert, Frans Blom en Frans-Willem Korsten voor hun opmerkingen.

Afb. 1 Het titelblad van de eerste druk van *Palamedes* (1625). Zoals gebruikelijk bij uitgaven die tegen het jaareinde verschenen is deze gepostdateerd (Ex. kb: 232 n 32 [1]. *Early European Books*, Eeb.chadwyck.com).

invloedrijke landsadvocaat uit de weg te worden geruimd. Na een schijnproces werd Oldenbarnevelt op 13 mei 1619 op het Binnenhof onthoofd.

Zes en een half jaar na de executie verschijnt in Amsterdam Joost van den Vondels *Palamedes oft Vermoorde Onnooselheyd* (1625),¹ een treurspel waarin Maurits wordt beschuldigd van medeplichtigheid aan de moord op Oldenbarnevelt door een allegorische vergelijking met de veroordeling van Palamedes door de Griekse vorst Agamemnon.² Het stuk speelt in het Griekse legerkamp voor Troje waar Palamedes een van de legeraanvoerders was. Met zijn vrijmoedig spreken had hij de Griekse aanvoerder Ulysses tegen zich in het harnas gejaagd, die daarop be-

1 Het gebruikte exemplaar is een eerste druk, uitgegeven door Jacob Aertsz Colom (Unger 113). Voor de vers- en regelverwijzing, zie WB, 2: 2-96. De WB-editie is niet gebaseerd op de eerste druk, maar op de eerste roofdruk (Unger 112); zie Gerritsen 1978. Over de verschillen tussen de eerste druk en de roofdrukken, zie Wijngaards 1978: 37-39.

2 De tekst is een bewerking van een fragmentair overgeleverde Griekse tragedie van Euripides; zie 'Palamedes' in Cancik & Schneider 1996. Voor een analyse van Vondels treurspel, zie Smit 1956: 99-130; Wijngaards 1978: 17-35.

sloot om de Griekse opperbevelhebber Agamemnon er met een list van te overtuigen dat Palamedes verraad had gepleegd. Ook Palamedes wordt in een schijnproces ter dood veroordeeld. In de tekst van Vondel wordt Palamedes' lichaam in het laatste bedrijf begraven in de tempel van Themis, de godin van het 'heijligh recht'.

Palamedes verschijnt eind oktober 1625, een maand na de begrafenis van Maurits op 16 september.³ Hoewel het stuk niet wordt opgevoerd trekt de tekst onmiddellijk de aandacht van de Gecommitteerde Raden van het Zuiderkwartier van het gewest Holland.⁴ Ze dringen erop aan dat de dichter, wiens naam breeduit op het titelblad staat vermeld (zie afb. 1), wordt uitgeleverd aan de gewestelijke rechtbank, het Hof van Holland in Den Haag. De Amsterdamse schout Jan ten Grootenhuis laat echter weten dat Vondel zich beroept op zijn *ius de non evocando*, het recht om te worden berecht in de eigen woonplaats. Vondel duikt vier dagen onder op het landgoed Scheybeeck van Laurens Baeck in Beverwijk, tot het Hof van Holland toestemming heeft gegeven voor een Amsterdams proces.⁵ De schepenen besluiten tot een geldboete van driehonderd gulden en verbranding van alle *Palamedes*-exemplaren (Brandt 1682: 20). Op 22 januari 1626 laat de schout aan de Gecommitteerde Raden weten dat de boete is voldaan en dat alle boeken zijn verbrand.⁶

In de ogen van de remonstrantse predikant Carolus Niellius, die de verwikkelingen als gevangene op slot Loevenstein angstvallig heeft gevolgd, zijn deze straffen 'een geeselinghe [...] met een vossenstaert', en ze doen hem 'nadencken datter een andere constellatie aen de lucht moet wesen, die wij niet en weten.'⁷ Afgaande op de zeventiende-eeuwse wetboeken werd Vondel inderdaad niet zwaar gestraft, want daarin wordt voor iedere vorm van samenzwering 'in spijt, en tot agterdeel van de Prince van den Lande', waartoe ook 'het stroeyen van seditieuze boecken' wordt gerekend, onthoofding genoemd als strafmaat (Simons 1909: 34).⁸ Daar komt bij dat de exemplaren van de eerste druk, in tegenstelling tot wat de schout had beweerd, niet grondig waren opgespoord en dat er binnen het jaar ook nog zes roefdrukken verschenen in Amsterdam.⁹ Ten slotte ging het gerucht dat de driehonderd gulden boete, wat gelijkstond aan een klein jaarsalaris en voor Vondel moeilijk op te brengen was, werd vergoed door de Amsterdamse schepenen Albert Koenraads Burgh.¹⁰ Er zijn kortom meerdere aanwijzingen dat Vondel tijdens het proces werd gesteund door Amsterdamse regenten die de inhoud van *Palamedes* wel konden waarderen.

3 Het stuk zou voor het eerst worden opgevoerd in 1663 in Rotterdam; zie Historisch Genootschap Rotterdamum 1919; Wijngaards 1978: 38. Amsterdam volgde met drie opvoeringen op 26 februari, 19 maart en 27 april 1665.

4 Notulen van de Gecommitteerde Raden (6 november 1625), cit. in Molkenboer 1939: 46-48. Voor het dagelijks bestuur hadden de Staten van Holland Gecommitteerde Raden aangesteld; Amsterdam viel onder die van het Zuiderkwartier, gevestigd in Den Haag; zie Frijhoff & Spies 1999: 92.

5 Extract uit de schoutenrol van Amsterdam (17 december 1625), cit. in Molkenboer 1939: 51; zie ook *ibid.*: 49; Den Tex 1960-1972, 4: 329-330.

6 Brief Jan ten Grootenhuis aan het Hof van Holland (22 januari 1626), cit. in Molkenboer 1939: 51-52.

7 Brief Carolus Niellius aan Bererus Vezekius (12 december 1625), in Vondel, *Brieven*: 37.

8 Over censuur in de Republiek, zie Groenveld 1986; Weekhout 1998: 23-118.

9 Brief Niellius aan Vezekius (12 december 1625), in Vondel, *Brieven*: 37-38. Zie ook Brandt 1682: 24; Molkenboer 1939: 52.

10 Dit gerucht vind ik uitsluitend en zonder bronvermelding in Vondel, *Treurspelen*, 2: 522.

1.1 *Parrhesia*

Dat Vondel zijn naam op het titelblad van *Palamedes* had laten afdrukken lijkt heel moedig, maar indien hij werd beschermd door Amsterdamse regenten kan het ook als een publicatiestrategie worden geïnterpreteerd. Tacitus signaleerde immers al dat de vervolging van een oproerkraai het effect van zijn woorden vaak alleen maar vergrootte.¹¹ De eerdergenoemde Niellius vermoedde dat de commotie rond *Palamedes* precies met dat doel was opgewekt:

't is ook zeeker, dat 'er geen beter middel is om boeken te doen begeeren en leezen, dan dat men ze verbiede, ophaale, of verbrande, en de schryvers straffe: want dat verwekt veel geruchts, en veelen, die anders op zulke schriften nooit gedacht hadden, willen ze zien. Dit is 't rechte zout, dat zulke spys smaaklyk maakt (Brandt 1682: 23-24).¹²

Deze spanning in de beeldvorming van Vondel als enerzijds een moedige onthuller van de waarheid, anderzijds de verhulde spreekbuis van de Amsterdamse regenten, staat niet op zichzelf en kan nader worden geduid in het kader van *parrhesia*, een begrip uit de Griekse oudheid dat letterlijk 'alles' (*pan*) 'zeggen' (*rhema*) betekent, oftewel 'niets verhuld laten' (Foucault 2001: 11-12; Foucault 2011: 43-45). De meest gangbare vertaling is 'vrijmoedig spreken'. Het begrip wordt als eerste aangetroffen in de tragedies van Euripides uit de periode van de Atheense democratie, toen *parrhesia* het recht was van alle deelnemers aan de volksvergadering om een 'ongemakkelijke waarheid' uit te spreken (Colclough 2007: 16-25; Foucault 2011: 46; Foucault 2012: 33-34). Dit recht werd in het leven geroepen toen het functioneren van de volksvergadering werd belemmerd door sofisten die de Atheense burgers inpalmden met schijnwaarheden die hun veel stemmen opleverden, maar niet werkelijk bijdroegen aan het politieke debat in het belang van de polis. De *parrhesiast* die zo'n volksmenner in de volksvergadering durfde tegen te spreken werd beschermd door het recht van *parrhesia*. De Grieken onderonden echter dat dit recht al gauw werd misbruikt door de sofisten zelf, die hun schijnwaarheden voorstelden als ongemakkelijke waarheden en zichzelf als moedige waarheidsprekers die het beste met de polis voorhadden. Zo werd *parrhesia* van het recht op onthulling van de waarheid tot een stijlfiguur die de waarheid juist verhulde.¹³

Parrhesia vormt een sleutelbegrip in de laatste collegereeksen van Michel Foucault aan het Collège de France, *Le gouvernement de soi et des autres* (1982-1983) en *Le courage de la vérité* (1983-1984), en in een zesdelige collegereeks getiteld 'Discourse and Truth' aan Berkeley University (1983).¹⁴ Foucault constateert dat de onthullende en verhullende werking van *parrhesia* vaak samengaan en dat het moeilijk is om deze effecten van elkaar te scheiden. In Athene leidde dat tot een crisis van waarheid; hoe kon men binnen een veelstemmig politiek discours bepalen wie het recht op waarheid spreken toekwam? (Foucault 2001: 73; Foucault

11 Tacitus, *Annales*, 4: 34.

12 Vgl. het fragment in Vondel, *Brieven*: 37.

13 Voor de retorische figuur, zie Lausberg 1998: 337-338. Voor het retorische gebruik van *parrhesia* in de klassieke oudheid, zie Colclough 2007: 25-37.

14 Ik baseer me op de Engelstalige uitgaven, resp. *The Government of Self and Others* (2011), *The Courage of Truth* (2012) en *Fearless Speech* (2001).

2012: 35-52). Bij Foucault is *parrhesia* niet langer gebonden aan de klassieke context; volgens hem duidt het opstaan van parrhesiasten in een samenleving en de daaropvolgende discussie over de integriteit van de parrhesiasten altijd op een crisis van waarheid, waarbij het politieke discours niet langer in staat is om waarheid te genereren in de zin van wat goed, heilzaam en nuttig is voor de staat (Foucault 2001: 84-86, 185-189). Een 'discours' betreft hier een bepaalde manier van spreken over een bepaald onderwerp, waarvan een zekere machtswerking uitgaat. Het 'politieke discours' is dan het spreken over de staat volgens de regels die daarvoor door de machthebbers, in het belang van de staat, zijn bepaald. Omdat discours als analytisch instrument de talige aspecten van machtswerking uitlicht, leent het zich bij uitstek om de doorwerking van machtsprocessen in Vondels teksten zichtbaar te maken. Het discoursbegrip van de late Foucault (1978-1984) is meervoudig, wat wil zeggen dat er binnen een samenleving altijd meerdere discourses tegelijkertijd werkzaam zijn.¹⁵ Op dit theoretische, discursieve niveau kan *parrhesia* worden beschouwd als een botsing van discourses over een en hetzelfde onderwerp. In dit artikel betreft het de botsing van een politiek en een situationeel discours over de waarheid, in de zin van het goede voor de Republiek.

1.2 Doelstellingen en vooruitblik

Het inhoudelijke doel van dit artikel is te demonstreren dat de thematiek van *parrhesia* in de verwickelingen rond de Palamedespublicatie in verband kan worden gezien met een structurele botsing van discourses in de Republiek als gevolg van haar gedecentraliseerde politieke stelsel. Wanneer het politieke discours van de Republiek in crisis verkeerde, kwam er een tweede, situationeel discours op dat de politieke patstelling doorbrak. Ik zal de paratekst van *Palamedes* analyseren in het kader van Foucaults *parrhesia*-begrip en zichtbaar maken hoe machtsprocessen daarbinnen doorwerkten als een allegorische dynamiek van verhulling en onthulling. De complexiteit van deze analyse is gelegen in het feit dat *parrhesia* op twee niveaus werkzaam is: op het historische niveau in de verwickelingen rond Vondels Palamedespublicatie en op het theoretische niveau als de botsing van het politieke en het situationele discours. Deze dubbele functionaliteit van *parrhesia* is noodzakelijk om de doorwerking van de machtsprocessen in Vondels publicatie aan te tonen. Naast dit inhoudelijke doel wil ik de methodologische relevantie van Foucaults *parrhesia*-begrip aantonen voor de analyse van teksten die functioneerden in het politieke discours van de Republiek en die daarbinnen een beroep deden op de waarheid. Ten slotte beoog ik met deze studie een historisch perspectief te bieden op het politieke discours in de eenentwintigste eeuw, waarin *parrhesia* opnieuw de kop opsteekt, in de zin dat politici de vrijheid van meningsuiting aangrijpen om kiezers met schijnwaarheden aan zich te binden.

Hoewel de treurspeltekst zelf in dit artikel niet volledig buiten beschouwing blijft, zal ik me voor de analyse van *parrhesia* in de verwickelingen rond de Pala-

15 Omwille van zekere ontwikkelingen in het werk van Foucault, bijvoorbeeld aangaande zijn discoursbegrip, wordt in het Foucaultonderzoek vaak onderscheid gemaakt tussen de vroege (-1969), midden- (1970-1977) en late Foucault (1978-1984). Voor het discoursbegrip van de late Foucault, zie bijv. Foucault 1982: 779-780; Foucault 2012: 36.

medespublicatie toespitsen op de paratekst. Tot de paratekst van *Palamedes* reken ik alle teksten van Vondel die aan het treurspel kunnen worden gerelateerd, binnen de publicatie (*peritekst*) en daarbuiten (*epitekst*) (Genette 1997: 5). De peritext van *Palamedes* bestaat uit de teksten en afbeeldingen in het voorwerk van de publicatie. Voor de epitekst baseer ik me op de thematisch verwante hekeldichten en gelegenheidsgedichten uit de periode 1625-1639. De keuze voor het accent op de paratekst komt in de eerste plaats voort uit de aard van de inhoudelijke doelstelling, die de relatie betreft tussen de publicatie en het politieke discours in de publieke discussie. Daarbij valt op dat het titelblad, de titelprent en het voorwoord in deze discussie een veel belangrijkere rol speelden dan de treurspeltekst, waar nauwelijks naar werd verwezen. Ten tweede leent de paratekst zich voor een analyse van de beeldvorming van Vondel als parrhesiast, omdat de dichter hierin uitspraken doet over zijn bedoelingen met de publicatie (Genette 1997: 2).

In de eerste paragraaf zal ik demonstreren hoe *parrhesia* in de paratekst van *Palamedes* wordt gethematiserd, zodat dit resulteert in de beeldvorming van Vondel als parrhesiast. In de tweede paragraaf relateer ik die beeldvorming aan Vondels strategische belangen als dichter in Amsterdam door het netwerk van invloedrijke poëzieliefhebbers dat schuilging achter de publicatie bloot te leggen. Vondels beeldvorming als parrhesiast blijkt dan samen te hangen met het verlangen van zijn begunstigers om anoniem te blijven. In de derde paragraaf benader ik Vondels beeldvorming vanuit een breder, politiek perspectief, waarbij duidelijk wordt hoe een lokaal verankerde dichter als Vondel, als gevolg van het gedecentraliseerde politieke stelsel van de Republiek, kritiek kon uiten op de federale macht. Zoals gezegd leidde de structurele meerstemmigheid van het politieke stelsel ook tot patstellingen, en de situationele behoefte van partijen om die politieke patstelling te doorbreken. Ik beschouw deze politieke en situationele processen als twee verschillende discoursen en hun botsing als *parrhesia*, om zo de doorwerking van die processen in de paratekst van *Palamedes* te kunnen analyseren. In de laatste paragraaf zal ik, door een analyse van de klassieke allegorie die de basis vormt voor de *Palamedes*publicatie, inzichtelijk maken hoe de parrhesiastische dynamiek van onthulling en verhulling werkzaam is in de paratekst als een expressie van de discursieve processen die het voortbestaan van de Republiek garandeerden.

2 Vondel als parrhesiast

2.1 *De peritekst*

Palamedes heeft een uitgebreid voorwerk, bestaande uit het titelblad (zie afb. 1), een anoniem sonnet, de titelprent van Salomon Savery (zie afb. 2), een voorwoord van Vondel, een samenvatting van het treurspel en een lijst van personages.¹⁶ Met name de negen pagina's lange Voorrede valt op en geeft aan dat de publicatie extra duiding behoefde.

¹⁶ De letterlijke titels zijn: Klinckert (WB, 2: 618), Voorrede (619-630), Het inhoud (631-633) en Personagien (634). 'Voorrede' wordt in de WB-editie op basis van de roofdruk gespeld als 'Voor-rede'.

Afb. 2 De titelprent in de eerste druk van Palamedes, gesigneerd met 'Saverij fec[it]' (Ex. kb: 232 n 32 [1]. Early European Books, Eeb.chadwyck.com).

Hoewel het woord *parrhesia* in de Voorrede niet voorkomt, getuigt de tekst ontegenzeggelijk van Vondels fascinatie met vrijmoedig spreken. Zo staat *parrhesia* centraal in verschillende van Vondels bronteksten, zoals Xenofons *Apologia* (r. 46) en *Memorabilia* (r. 88), Lucianus' *Verae historiae* en, als een van de belangrijkste bronnen, Plato's *Politeia*.¹⁷ In de *Politeia* onderzoekt Plato welke staatsvorm het beste gerechtigheid waarborgt.¹⁸ Plato's beschouwing van de democratie richt zich op de crisis in de Atheense volksvergadering die door Foucault wordt gekwalificeerd als een crisis van waarheid.¹⁹ Vondel projecteert deze beschouwing op de situatie in 1618, waarin 'goede' en 'slechte bestuurders' strijden om de inwoners van de Republiek van hun gelijk te overtuigen. In Vondels weergave gedragen de 'goede bestuurders' zich als prototypische parrhesiasten. Een parrhesiast verbindt zich persoonlijk aan zijn woorden, hij toont moed en plichtsgevoel, zijn waarheid wordt door de toehoorders als zodanig herkend – waarbij veroordeling ook als erkenning kan worden beschouwd –, en zijn spreken is gespeend van iedere retoriek (Foucault 2011: 202-203; Foucault 2012: 10-14; McGushin 2007: 6-7). Een goede

17 De verwijzing naar Lucianus bevindt zich in het deel over de spellingshervormingen, dat in de roofofdrukken is geschraapt; zie WB, 2: 630, r. 10.

18 Plato, *Politeia*, 10: 612d (over gerechtigheid); 1: 342e (goede bestuurders); 8: 558b-c (lichtgelovige burgers). Over kennis van Plato's politieke theorie in de Republiek, zie Van Gelderen 1992: 154, 225; Kossmann 2000: 27-51.

19 Foucault baseert zich mede op Plato; zie Foucault 2001: 95-96; Foucault 2012: 35-37.

Afb. 3 *Het archetype van de parrhesiast is Socrates, die door de Atheense volksvergadering werd veroordeeld tot de gifbeker, zoals hier afgebeeld in De dood van Socrates (1787) door Jacques Louis David (The Metropolitan Museum of Art, New York. Wikimedia Commons, 2014. Commons.wikimedia.org).*

bestuurder zoekt de ‘wegh ter deugde’ en ‘set goed en bloed inde weegschael om het gemeen beste’ (r. 2-3). Helaas wordt hij gemakkelijk overstemd door slechte bestuurders, die ‘hun bysonder boven het gemeen welvaren stellen’. Dit zijn de sofisten, die het volk misleiden uit eigenbelang. De ‘mensen’ ten slotte, zijn lichtgelovig en niet in staat onderscheid te maken tussen goede en slechte bestuurders, vooral waar het geloofszaken betreft.

Toch zal, volgens Vondel in de Voorrede, op de lange termijn de ‘rechtvaardigheid’ zegevieren en zullen goede bestuurders altijd weer in ere worden hersteld. Dit is het principe van het ‘heijligh recht’, vertegenwoordigd door de godin Themis. Palamedes was zo’n goede bestuurder die tijdens zijn leven werd verguisd, maar nadien werd vereerd met een standbeeld in de tempel van Themis.²⁰ Dit betekenisvolle moment is afgebeeld op de titelprent (zie afb. 2). Vondel benadrukt dat ‘geschied-schryvers, poëten, en redenaers’ (r. 54-55) een belangrijke rol vervullen in dit proces van rehabilitatie; zonder hen zou het nieuwe generaties bestuurders aan iedere stimulans ontbreken om nog rechtvaardig te handelen. Hier noemt Vondel Euripides als voorbeeld (r. 51-53), uit wiens tragedie *Palamedes* Socrates, toen de Atheense volksvergadering hem tot de gifbeker had veroordeeld, de troost putte dat het recht na zijn dood zou zegevieren (zie afb. 3).

De gemene deler in Vondels vergelijking tussen Plato’s democratie en de Republiek in 1618 was het meerstemmige politieke stelsel dat in een patstelling was geraakt. Maurits en de calvinistische predikanten, die hem steunden, trachtten die

impasse te doorbreken door de burgers van de Hollandse steden tegen Oldenbarnevelt op te hitsen en gedroegen zich in dat opzicht als ware sofisten.

Door in de Voorrede meerdere voorbeelden van parrhesiasten te noemen – Palamedes en Socrates als historische voorbeelden, de goede bestuurders in algemene zin en, per implicatie, Oldenbarnevelt – plaatst Vondel de publicatie in de traditie van *parrhesia*: *Palamedes* als de onthulling van de waarheid achter het schijnproces. De vraag is welke rol Vondel, als dichter van *Palamedes*, innam binnen deze beeldvorming. Afgaande op teksten van tijdgenoten heeft Vondel verscheidene parrhesiastische eigenschappen van zijn rolmodellen overgenomen. Het feit bijvoorbeeld, dat Vondel zijn naam op het titelblad had ‘durven stellen’, werd door Niellius als uitermate moedig dan wel roekeloos beschouwd:

Ick ben seer verwondert geweest te verstaen, dat Vondelen sijn rechte naem voor Palamedes heeft durven stellen, daer hij in praefatione [Voorrede] so groff ende tastelijck de Rechters aantast, ende in het geheel werck noch Agamemnon noch andere en spaert. Ick meende ganschelyck dat de naem van den autheur ende drucker gefingeert waren, mij niet connende inbeelden, dat ymant soude durven sulcken schrift voor het sijne bekennen.²¹

De beeldvorming van Vondel als een vrijmoedige spreker is het effect van zijn naam op het titelblad in combinatie met de gewaagde zinspelingen op de allegorische betekenis van het stuk in de peritekst. Deze zinspelingen moeten niet alleen als onthullingen worden beschouwd, maar ook als verhullingen of verzwijgingen (*reticentiae*) (Lausberg 1998: 395–396), want Vondel maakt de betekenis van de allegorie nergens expliciet. Een voorbeeld van zo’n zinspeling is Vondels nadrukkelijke afwijzing van een allegorische lezing; *Palamedes* betreft ‘de boose Heydenen’ en niet de recente geschiedenis: ‘ick roer geene Christenen’ (r. 16–17). Wellicht is die toevoeging ironisch, maar het effect is toch dat Vondel de allegorische betekenis niet letterlijk maakt. Andere zinspelingen gaan verder, zoals de uiterlijke gelijkenis van Palamedes met Oldenbarnevelt in de titelprent, en de tijdsaanduiding ‘Ten leed geen seven jaer’ in het sonnet, die verwijst naar de tijdsperiode tussen de executie (1619) en de publicatie (eind 1625).²² Met deze zinspelingen licht Vondel een tipje van de sluier op, maar zonder de sleutel tot de allegorie weg te geven.²³ Tijdens het proces bleek dit heel verstandig te zijn geweest, aangezien Vondels tegenstanders zijn schuld op grond van de letterlijke tekst probeerden hard te maken. Vondels advocaten wezen erop dat Vondel Maurits nergens expliciet beschuldigde en ‘dat men den inhoudt most verstaen, niet naar ’t geen’er d’een of d’ander uit zoogh, en als met nyptangen uit trok, maar naar de verklaring des Dichters; dewyl elk een uitlegger was van zyne eige woorden’ (Brandt 1682: 22–23). Hoewel de beeldvorming van Vondel als moedige waarheidspreker is gebaseerd op zijn onthulling van een onderdrukte waarheid, onthulde hij niet meer dan strikt noodzakelijk was om de nieuwsgierigheid van zijn publiek op te wekken.

Behalve Vondels moed wordt in de peritekst zijn goede relatie met de waarheid beklemtoond. Zoals gesteld zouden dichters bijdragen aan de gerechtigheid in de

21 Brief Niellius aan Vezekius (12 december 1625), in Vondel, *Brieven*: 37.

22 WB, 2: 617 (titelprent); 618, v. 1 (sonnet).

23 Er circuleerden in 1625 ‘sleutels’ waarin de personages van *Palamedes* werden geïdentificeerd, zie bijv. het *Palamedes*-exemplaar UBA: Vondel 2 E 45 (4), fol. B1v.

staat door in hun werk goede bestuurders op te voeren als rolmodellen voor volgende generaties:

Oversulcx is het gemeene beste niet weynigh gehouden in [verschuldigd aan] de geschichtschryvers [geschiedschrijvers], poëten, en redenaers, die de beroemde helden hebben onsterffelijck gemaect, door hunne gheschriften sonder de welcke so vermaerde, en loffelycke daeden, met den graeve, en eene eeuwige vergetelheyd soudē overstolpt blyven: daer [terwijl] nu hunne geheugenis en glorie, noch veele dappere mannen uytlevert, en hen ter deughde aenprickelt [...] (r. 54-60)

Het citaat evoqueert de klassieke memoriafunctie van de dichter, die veronderstelt dat door de bestuurders te ziften op de zeef der geschiedenis de goede vanzelf van de slechte gescheiden werden. Ze veronderstelt ook dat dichters een scherp oog hadden voor de waarheid en dat ze die durfden te publiceren.²⁴

Die veronderstelling speelt ook mee in het sonnet in het voorwerk. Hier achtervolgt Palamedes, als ‘een schim mishandelt blond en blaeu’, zijn corrupte rechters. Als geest beschuldigt hij hen ervan dat ze zich hebben laten beïnvloeden door het opgehitste volk:

By toortslicht, sprack hy, ick uw’ straf lees uyt dees’ blaeren:

Die myne onnooselheyd [onschuld] ten roove gaeft aen ’t graeu [gepeupel]. (v. 7-8)

Literaire geestverschijningen waren bij Vondels tijdgenoten bekend uit het seneaanse treurspel, dat door Heinsius in de Nederlanden was geïntroduceerd en door Vondels leermeesters P.C. Hooft en Samuel Coster ijverig was beproefd (Smits-Veldt 1986: 60, 66, 258). Toch was het Vondel die in 1625 in een calvinistisch pamflet ‘Prins vande Spoockery’ werd genoemd, waarmee zal zijn gezinspeeld op het illusoire karakter van toneel in het algemeen en het opvoeren van allegorieën en geesten in het bijzonder.²⁵ In overeenstemming met wat Del Pilar Blanco en Peeren (2013: 1-27) stellen over literaire geestverschijningen, voelden Vondels tijdgenoten haarfijn aan dat *Palamedes* ‘schimmen’ uit het verleden opwekte. Wat dat betreft kan het sonnet als exemplarisch voor de publicatie als geheel worden beschouwd.

Lausberg omschrijft de geest als een retorische figuur die een overledene levend laat optreden, een ‘extension of prosopopoeia to the dead’ (Lausberg 1998: 370). Geesten ontlenen hun zeggingskracht aan hun eeuwige perspectief en aan hun onkwetsbaarheid; ze kunnen immers niet worden vervolgd. Een schrijver kan een geest woorden in de mond leggen die hij niet onder zijn eigen naam wil uitspreken. Vondel lijkt dit te doen in het sonnet. In een allegorische lezing verwijst ‘blae-ren’ (v. 7) naar de Unie van Utrecht, waarin de vrijheden van de Hollandse steden ten opzichte van het federale bestuur waren vastgelegd. In de titelprent, die naast

²⁴ Deze bewering lijkt op gespannen voet te staan met de aard van poëzie, maar poëzie betrof in de zeventiende eeuw geen fictie in de moderne zin. Volgens Vondel betrof poëzie, inclusief drama, de ‘ware geschiedenis’ en, in het uiterste geval, de ‘hogere waarheid’ als drijvende kracht achter historische processen. Wel behielden dichters zich het recht voor om de geschiedenis te ‘versieren’ en ‘stofferē’, oftewel aan te vullen vanuit de verbeelding; zie Brandt 1682: 19, 23; ‘Den welwijze en hoogheleerde Heere, Geeraerd Vossius [...]’, in *Gebroeders* (1640), in WB, 3: 804, r. 166.

²⁵ *Den gereformeerden Momus aen I.V. Vondelen op zijnen Palamedes* (6 december 1625). Auteur en drukker onbekend. Ex. UBA: OTM, PFL CU 13a; zie met name strofe 12.

het sonnet is afgedrukt, houdt Palamedes deze handvesten voor zich uitgestrekt als om de wilde beesten af te weren, terwijl hij de hoed van de vrijheid stevig tegen zijn borst klemmt (zie afb. 2).²⁶ In deze lezing fungeert de Unie als het onweerlegbare bewijs van Maurits' machtsmisbruik. In een poëtische interpretatie echter, verwijst 'blaeren' naar de Palamedespublicatie zelf, als het literaire bewijs voor de ware toedracht van Oldenbarnevelts schijnproces. Zo bezien achtervolgt de geest van Palamedes de schuldige rechters met Vondels tekst en vertegenwoordigt hij, bij wijze van *prosopopoeia*, het standpunt van de dichter. De geest en Vondel vervullen dezelfde rol door de rechters te vervolgen en de waarheid aan het licht te brengen.

2.2 De epitekst

In de peritekst van *Palamedes* wordt Vondel nergens expliciet als waarheidspreeker genoemd. In de epitekst, de thematisch verwante teksten buiten de publicatie, verandert dat. De publicatie van *Palamedes* wordt omgeven door een halo van hekelichten en gelegenheidsgedichten die het allegorische spel van 'coding and decoding' in de Palamedestekst voortdurend nieuw leven inblazen.²⁷ Vondel treedt in dat proces steeds prominenter naar voren als parrhesiast.

Een anoniem gedicht uit 1625 prijst Vondel om zijn heldere geest en talent, die zijn vrijmoedigheid ('dapperheên') in goede banen hebben geleid. Vondel heeft de waarheid met goedgekozen argumenten ('maet van uytgekipte reên') bepleit:

Gaaffrijcke Vondel, die de slibbergladde Trappen
Van waere wetenheyd [verstand] bestaen [gedurfd] hebt op te stappen
[...]
Uw Roemruchtbaere geest, met Goddelicke reden
Gewangert, en gekropt [vol] van nutte aerdicheden,
Heeft nu en dan de vloet van hare dapperheên
Geanckert aen de maet [matigheid] van uytgekipte [uitgekozen] reên.²⁸

De schrijver stelt Vondel voor als iemand die pal staat voor de waarheid, maar die ook redelijk genoeg is om haar overtuigend te onderbouwen. Dit gedicht roept niet zozeer het beeld op van een volmaakt onretorische parrhesiast, in de traditie van Socrates en Palamedes,²⁹ maar veeleer van een bedachtzame en misschien zelfs gewiekste spreker, die zijn leven juist niet op het spel zet.

In Vondels eigen gedichten daarentegen, overheerst het beeld van een onretorische parrhesiast, voor wie waarheid niet ligt in het overtuigen van de ander, maar in de persoonlijke relatie met de waarheid zelf. In het aan Hooft opgedragen hekelicht 'Roskam' (1630) staat het onderscheid tussen oprechte gevoelens en retorische gebaren centraal: 'De waerheyd eyscht het hart, en niet soo seer 't gebaer.'³⁰

²⁶ Voor de beschrijving van de titelprent in het treurspel, zie WB, 2: 736-737, v. 2023-2044.

²⁷ Voor dit begrippenpaar baseert Geerdink (2012b) zich op Hall 2001: 164-165.

²⁸ 'Aen den E. E. Welgeleerden Iooft van Vondelen, beroerende zijn Palamedes' (1625), v. 1-2, 5-8. Gesigneerd 'Q.D.C.V.' Drukker onbekend. Ex. UBA: OTM, Port Vondel B 1.

²⁹ Ik doel hier op de Socrates van de *Apologia* (en de *Gorgias*), waarin hij het gevaar van de sofisten en de retorica benoemt voor de politiek, wat niet wegneemt dat hijzelf in Plato's teksten ook van retorica gebruikmaakt.

³⁰ 'Roskam aen den Heer Hoofd, Drost van Muyden' (1630), in WB, 3: 300-306, v. 9.

Omwille van die relatie kan Vondel de waarheid niet onderdrukken:

Want waerheyd (dat's al oud [bekend]) vind nergens heyl nocht heul [toevlucht]:
Dies roemtmen hem voor wijs, die vinger op den mond leyd.
O kon ick oock die kunst: maer wat op 's harten grond leyd
Dat weltme na de keel: ick word te stijf geparst, (v. 62-65)

Terwijl uit de analyse van de Voorrede al bleek dat Vondel goed nadacht welke meningen hij prijs gaf en welke niet, en dat hij ook door tijdgenoten werd gezien als iemand die een goede balans vond tussen waarheid en retoriek, schept hij zelf het beeld van een onretorische spreker, iemand die de 'kunst' om iets anders te zeggen dan wat hij denkt niet beheerst.

Vondels beeldvorming als onretorische spreker wordt nog versterkt door de voorstelling van zijn tegenstanders, de calvinistische predikanten. In 'Roskam' zijn het doortrapte redenaars die 'God voeren in den mond, de valscheyd in't gemoed' (v. 6). Ook in het gedicht 'Harpoen' (1630) waarschuwt Vondel voor de geslepen tong van de priesters:

[...] wat al boos vergif verspreyt een' paepetong!³¹
En 't was waerachtigh waer. Wie kan de waerheyd laecken [ontkennen]?
Dat allerkleenste lidt [nl. de tong] beschickt wel groote saecken:
Gelijck de slimme slang, in 't heyligh Paradijs.³²

Door zijn tegenstanders af te schilderen naar het beeld dat Socrates schiep van de sofisten in Athene, versterkt Vondel zijn eigen beeldvorming als een socratische, onretorische parrhesiast.

Ook in gelegenheidsgedichten neemt Vondel de rol van parrhesiast aan, zoals in het 'Danckdicht' (1632) voor Jacob Baeck, de zoon van Laurens, op wiens landgoed Vondel in 1625 was ondergedoken:

Toen ick vervloecte waarheit sprak
Verstreckte my uw vaders dack
Een toevlught, als self magen [familieleden] weken
En deiden [deinsden terug], morrende en verstoort,
En weigerden ter noot [in deze noodtoestand] [e]en woort
Voor mijn onnozelheid [onschuld] te spreken.³³

Dit fragment kent aan Vondel alle eigenschappen toe van een parrhesiast; hij had in alle onschuld zo'n 'vervloecte' waarheid uitgesproken dat zelfs zijn familieleden hem geen bescherming meer durfden te bieden. Bovendien vereenzelvigd Vondel zich met die waarheid. Kenmerk van de waarheid is dat ze steeds weer wordt verdrukt, of zoals het in 'Roskam' staat: 'waerheyd (dat's al oud) vind nergens heyl nocht heul' (v. 62). In 'Danckdicht' is het Vondel zelf die om een toevluchtsoord verlegen zit. Deze identificatie met de waarheid is de meest wezenlijke eigenschap van een parrhesiast.

31 'Paep': onbetrouwbare geestelijke; zie de aantekening bij WB, 3: 311, v. 62.

32 'Harpoen aen Ionckheer Landeslot, Heer van Vryburgh' (1630), in WB, 3: 307-314, v. 62-65.

33 'Danckdicht aen Iacob Baeck, Rechtsgeleerde. Voor zijn schoone Appelen, my met een gedicht toegezonden' (1632), in WB, 3: 390-392, v. 31-36.

3 *Parrhesia* als strategie

Zoals Vondels biograaf Gerard Brandt aangeeft, werden Vondels tijdgenoten gebiologeerd door de vraag of hij *Palamedes* uit eigen beweging had gepubliceerd of dat hij daartoe was aangezet door derden, die hem vervolgens hadden gesteund in het gerechtelijke proces (Brandt 1682: 20).³⁴ Een analyse van de ontstaansgeschiedenis van *Palamedes* wijst uit dat achter de publicatie een netwerk van begunstigers schuilging.³⁵ Met dit netwerk wordt zichtbaar dat de beeldvorming van Vondel als parrhesiast samenhang met de wens van zijn begunstigers om anoniem te blijven.³⁶

3.1 *Spreekbuis*

Bij de totstandkoming van *Palamedes* herhaalde zich een procedé dat zich reeds vanaf de late jaren 1610 voordeed: Vondel betuigde in zijn werk publiekelijk steun aan de remonstranten, waarmee hij bij remonstrantsgezinde begunstigers goodwill verwierf. In 1618 had Vondel met het hekeldicht 'Op de Ionghste Hollantsche transformatie' blijk gegeven van een proremonstrantse gezindheid en ongeveer vanaf die tijd dook zijn naam steeds vaker op in een kring van remonstrantsgezinde poëzieliefhebbers waarbinnen Hooft een centrale positie innam.³⁷ Onder hen bevonden zich remonstranten, vrijzinnige doopsgezinden en 'rekkelijken'.³⁸ In de vroege jaren 1620 droeg Vondel de treurspelen *Hierusalem verwoest* (1620) en *De Amsteldamsche Hecuba* (1625) op aan Anthonis de Hubert en Cornelis Pietersz Hooft, de vader van P.C. Hooft.³⁹ De stukken ageerden tegen de gruwelen van de oorlog en dat was koren op de molen van de staatsgezinden, die vreesden dat na de beëindiging van het Twaalfjarig Bestand in 1621 de opbrengsten van de handel in de oorlogskas van Maurits zouden belanden. Ook nam Vondel het in gelegenheidsgedichten op voor remonstrantse contacten die als gevolg van Maurits' beleid uit hun functies waren gezet, zoals in *Lof der Zeevaart* (1623) voor gouverneur-generaal van de VOC Laurens Reael, en in een lijkdicht (1622) voor diens zwager, predikant Koenraad Vorstius.⁴⁰

Vondels doopsgezinde afkomst en zijn sociale positie als middenstander verhinderden hem niet om, via het netwerk dat met de Brabantse rederijderskamer en zijn eerste uitgever Dirck Pietersz Pers verbonden was, contacten te leggen met remonstrantsgezinde en welgestelde begunstigers. Deze contacten verklaren waarom hem in 1625 een onderduikadres werd geboden door Laurens Baeck, die

34 Zie ook Brief Niellius aan Vezekius (12 december 1625), in Vondel, *Brieven*: 37.

35 Eerdere analyses betreffen onder meer Brandt 1682: 18-24; Calis 2008: 11-27; Meijer Drees 2009; Van Gemert, Pajmans & Muller 2012: 10-14.

36 Over de relatie tussen de publieke identiteit van een auteur en zijn netwerk, zie McLean 2007: 2.

37 Vondel zou Hooft hebben leren kennen binnen de Nederduitse Academie, aldus Sterck 1928: 114. Zie ook Hummelen 1982: 76-77, 86-88; Calis 2008: 107-108.

38 Met 'rekkelijk' duid ik op protestanten die niet bij een kerkgenootschap waren ingeschreven, maar door calvinisten vaak over één kam werden geschoren met de remonstranten; zie Meijer Drees 2003: 499-500; Dudok van Heel 2006: 13-14 (die spreekt van 'libertijs').

39 *Hecuba* was een samenwerkingsproject van Vondel, Hooft, De Hubert en Laurens Reael; zie WB, 2: 533-534; Vondel, *Brieven*: 109-110; Smit 1956: 132-133.

40 WB, 2: 431-455, 426-427. Zie ook Calis 2008: 108-109.

als succesvolle suikerhandelaar toch tot een andere klasse behoorde (Dudok van Heel 2006: 131). Ook Baeck maakte namelijk deel uit van de kringen rond Hooft (Brandt 1682: 22).⁴¹

3.2 *Bliksemafleider*

Bij de voorbereiding van de *Palamedes*publicatie werd Vondel door zijn begunstigers gestuurd en gesteund. Brandt vermeldt dat de eerdergenoemde Amsterdamse schepen Burgh aan Vondel had voorgesteld om een allegorisch treurspel te schrijven over Oldenbarnevelts executie (Brandt 1682: 18).⁴² Vervolgens moet Vondel door iemand zijn geholpen bij de inventie en bewerking van het *Palamedesthema*,⁴³ aangezien het treurspel van Euripides slechts fragmentair was overgeleverd en moest worden gereconstrueerd op basis van diverse Griekse en Latijnse bronnen, waarvoor met name Vondels kennis van het Grieks in 1625 nog tekortschoot.⁴⁴ In de Voorrede noemt Vondel diverse Griekse bronnen waarvan op dat moment nog geen Latijnse of Nederlandse vertalingen voorhanden waren.⁴⁵ Het voorwerk van een *Palamedes*druk uit 1707 vermeldt dat de remonstrantse Leidse hoogleraar Grieks Johannes Meursius achter de inventie had gezeten en een eerste prozaversie van de plot van *Palamedes* had geschreven:

De stoffe, waer uit de Heer Vondel het treurspel, *Palamedes* genaemt, heeft zamengesteld, is eerst in onrym ontworpen door den taal- en Historie-kundigen Joannes Meursius, Hoog-leeraer in de Hooge Schoole te Leiden, en wel op 't verzoek van den Hr. Van der Myle, Barnevelts Schoonzoon, daer na door Vondel in rym gebracht [...].⁴⁶

Via Hooft, die bevriend was met Cornelis van der Mijle, kan Vondel in het bezit zijn gekomen van Meursius' prozaontwerp, dat hij vervolgens op rijm zou hebben gesteld. Van der Mijle, die als schoonzoon van Oldenbarnevelt een glansrijke politieke carrière had gekend, maar in 1619 uit zijn functies was ontheven en verbannen, had voldoende reden om de publicatie van *Palamedes* te steunen. De geruchten dat hij in het treurspel werd gerepresenteerd door Oates, de jongere broer van *Palamedes*, en dat hij de tekst later zou hebben voorgelezen aan Frederik Hendrik (Brandt 1682: 24), versterken het vermoeden dat hij een rol heeft gespeeld in de totstandkoming van *Palamedes*. Opmerkelijk genoeg doet Vondel het in de Voorrede voorkomen dat hij de enige schrijver van *Palamedes* is. Hij geeft een uitge-

⁴¹ In 1624 ging Vondels broer Willem met Laurens' zoon Jacob op Italiëreis en publiceerde Vondel *Stryd of kamp tussen kuyschheyd en geylheyd* (WB, 2: 486-494) voor Laurens' dochters.

⁴² Burgh was bevriend met Hooft (*Briefwisseling*, I, epist. 221, 362) en via hem met verschillende door Brandt (1682: 21) genoemde betrokkenen bij Vondels proces: burgemeester Dirk Bas, schepenen Harmen van der Pol en Andries Bikker, en schout Jan ten Grootenhuis. Zie ook Elias 1923: 84; Frijhoff & Prak 2004: 268.

⁴³ Smit suggereert dat Hooft inhoudelijk bij de totstandkoming van *Palamedes* betrokken was; zie Smit 1956: 130-131.

⁴⁴ Vondel leerde Latijn vanaf 1613 en Grieks vanaf ca. 1628; zie Brandt 1682: 11-12, 15; Calis 2008: 85, 126, 180.

⁴⁵ De STCN vermeldt geen vertalingen van Philostrates' *Apollonius van Tyana* en *Heroicus*, en Xenofons *Apologia* en *Memorabilia*.

⁴⁶ Fragment uit het 'Kort bericht', voor het eerst verschenen in de derde *Palamedes*druk van 1707. Zie ook Brandt 1682: 24; Sterck 1929: 16; Den Tex 1960-1972, 3: 779.

breid overzicht van zijn bronnen, aangevuld met Griekse en Latijnse citaten, maar vermeldt niets over de hulp die hij ontving bij het vertalen.

Als *Palamedes* op basis van aanwijzingen in de peritekst door tijdgenoten als het product van een samenzwering zou zijn gezien, dan zou die in de eerste plaats moeten worden gezocht in doopsgezinde hoek. Zowel Vondel als de tekenaar van de gesigioneerde titelprent Salomon Savery en de uitgever Jacob Aertsz Colom waren bekende doopsgezinden. De 'Vyerige Colom', zoals het uithangbord van de uitgever vermeldde, had al tumult veroorzaakt met de uitgave van Nittert Obbesz' *Raegh-besem* (1625) en zou dat weer doen met Coornherts omstreden *Brieven-boeck* (1626) en *Wercken* (ca. 1629-1632), maar aan remonstrantse publicaties had hij vóór *Palamedes* nooit meegewerkt. De remonstranten hadden hun eigen uitgevers, zoals in Amsterdam Cornelis Lodewijcksz van der Plasse.⁴⁷ De menonitische uitstraling van de publicatie onttrok het remonstrantse netwerk aan het oog van Vondels tijdgenoten. Dit blijkt uit de briefwisseling van de eerdergenoemde Niellius, die aanvankelijk vermoedde dat *Palamedes* een remonstrantse publicatie was, tot hij werd ingelicht over de identiteit van de dichter: 'Nu worde ick beter onderrecht, daer ick U.E. hertelijck voor dancke, seer blijde sijnde dat men weet dat wy ofte niemant van onse verdruckte societeijt tot dat werck eenige schult hebben.'⁴⁸ Niellius is opgelucht omdat een remonstrantse *Palamedes*publicatie de positie van de remonstranten, alsmede zijn eigen positie als gevangene op Slot Loevestein, alleen maar zou verslechteren.

De analyse van de ontstaansgeschiedenis van *Palamedes* wijst uit dat er een remonstrantsgezind netwerk van geleerden en begunstigers schuilging achter de publicatie. Albert Koenraads Burgh, Cornelis van der Mijle, Johannes Meursius en waarschijnlijk P.C. Hooft waren betrokken bij de totstandkoming van het treurspel. Dat betekent dat Vondel niet zozeer zijn eigen waarheid sprak, als die van zijn begunstigers. Zij zouden Vondel tot lang na 1625 blijven steunen, zoals al bleek in de gedichten 'Roskam' en 'Danckdicht' voor Hooft en Jacob Baeck. Jan ten Grootenhuis, Laurens Baeck en opnieuw Burgh namen het voor de dichter op tijdens het proces, vermoedelijk bijgestaan door burgemeester Dirk Bas en de schepenen Harmen van der Pol en Andries Bikker. Opdat de betrokken remonstranten hun straf ontlieden, werden alle sporen van deze samenwerking in de publicatie zelf zorgvuldig uitgewist, waarbij Vondels naam op het titelblad fungeerde als bliksemafleider. De verhulling van dit netwerk schiep ruimte voor Vondels beeldvorming als parrhesiast, een onpartijdige buitenstaander met de persoonlijke behoefte om waarheid te spreken voor het gemeengoed.

4 Crisis van waarheid

De thematiek van *parrhesia* en de beeldvorming van Vondel als parrhesiast in de paratekst van *Palamedes* kan op basis van Foucaults *parrhesia*-begrip in verband worden gesteld met politieke processen in de Republiek ten tijde van de Pala-

⁴⁷ Zie Dudok van Heel 2006: 191 (over Savery); Visser 1978: 269-272 (Colom); Hummelen 1982: 210-211; Smits-Veldt 1986: 85-91, 157-158; Koopman 1992: 124 (Van der Plasse).

⁴⁸ Brief Niellius aan Vezekius, 12 december 1625, in Vondel, *Brieven*: 37.

medespublicatie. Zoals betoogd kwam de publicatie tot stand binnen een verhoud netwerkd van staatsgezinde begunstigers. De voorwaarden voor het succes van die samenwerking werden bepaald door de politieke structuur van de Republiek en het specifieke machtsverwicht in 1625. In deze paragraaf zal ik deze structuur in kaart brengen en demonstreren hoe een kritische tekst als *Palamedes* daarbinnen kon verschijnen. Vervolgens zal ik deze politieke structuur en de gebeurtenissen van 1618 beschouwen vanuit het perspectief van *parrhesia*. Door het politieke stelsel van de Republiek als een ‘politiek discours’ te beschouwen en Maurits’ machtsgreep in 1618 als een ‘situationeel discours’ dat de politieke patstelling doorbrak, kan de machtswerking van beide instellingen – de staat versus de prins – in Vondels *Palamedes* worden geanalyseerd, zoals ik in de laatste paragraaf zal doen.

4.1 *Particularisme*

In de paratekst van *Palamedes* vervullen de ‘handvesten’ een centrale rol. Zoals gezegd staan zij voor de Unie van Utrecht, waarin de onderlinge samenhang van de Noordelijke Nederlanden binnen de Republiek was vastgelegd. In beginsel was het een verdrag geweest over de deelname van de soevereine Staten aan de oorlog tegen Spanje, maar gedurende de zeventiende eeuw won de opvatting veld dat de Unie, bij afwezigheid van enig ander document, als grondwet kon worden beschouwd (Price 1994: 221; De Monté ver Loren 2000: 250, 261, 266). Ze betrof uitsluitend de federale wetgeving over oorlogsvoering, werving van oorlogsgelden en buitenlandse politiek, terwijl zaken als rechtspraak, bestuur en wetgeving tot het afzonderlijke domein van elk gewest behoorden (Israel 1995: 291-297). De gewesten lieten een groot deel van deze taken weer over aan het zelfbestuur van de steden, zodat men kon spreken van ‘vrije steden’. In *Palamedes* vertegenwoordigen de handvesten de vrijheden van de steden ten opzichte van de Staten, de Staten-Generaal en vooral de stadhouder.

Volgens J.L. Price werkte het politieke systeem van de Republiek beter dan iemand op grond van de in de Unie vastgelegde gedecentraliseerde bestuursstructuur zou kunnen voorspellen. Hij noemt hiervoor als reden dat onder de formele structuur een onderhandelingscultuur schuilging die snel en flexibel optreden mogelijk maakte: ‘what really ran the state was an informal system, or rather systems, which underlay and to some extent subverted the formal constitution’ (Price 1994: 3). Volgens Price functioneerde de Republiek niet ondanks, zoals historici lange tijd veronderstelden, maar juist dankzij de decentralisering. Het zwaartepunt van de macht in Holland lag bij de achttien steden – Amsterdam voorop –, die grote invloed konden uitoefenen via hun delegaties in de Statenvergadering, door besluitvormingsprocessen te vertragen of betalingen uit te stellen (Price 1994: 10).⁴⁹ Hoewel de politieke autoriteit van de Staten groter was, waren zij voor de uitvoering van besluiten zozeer afhankelijk van de stadsbesturen dat die in de praktijk meer invloed hadden op het beleid. Daarmee hing samen dat het administratieve en bureaucratische apparaat van zowel de Staten als de Staten-Generaal betrekkelijk gering was (Price 1994: 149). Het gegeven dat lokale belangen

49 Zie ook Israel 1995: 279; Frijhoff & Prak 2004: 246-247.

in de Republiek veelal prevaleerden boven federale processen noemt Price ‘particularisme’.

4.2 *Schending en herstel*

De aanleiding, de totstandkoming en de afwikkeling van de Palamedespublicatie laten zich goed beschrijven aan de hand van Prices principe van particularisme. Om bij de aanleiding te beginnen: Vondel bepleit in *Palamedes* duidelijk het standpunt van de vrije steden. Hij beschuldigt Maurits ervan de Unie te hebben geschonden door in de staatsgezinde steden, waaronder Amsterdam, de wet te verzetten om de vrijgekomen zetels in magistraat en vroedschap door de prinsgezinde burgemeester Reinier Pauw te laten opvullen met loyale Amsterdammers.⁵⁰ Dit nieuwe stadsbestuur had er in de Statenvergadering toe bijgedragen dat Oldenbarnevelt kon worden gearresteerd en geëxecuteerd. Pauw zelf was de voorzitter van de rechtbank in het proces tegen de landsadvocaat.

Gelijktijdig met het proces vond van 13 november 1618 tot 29 mei 1619 de Synode van Dordrecht plaats, die de remonstrantse aantekeningen bij de predestinatieleer van Calvijn verwierp en het calvinisme uitriep tot de publieke godsdienst. In de jaren die volgden, liet Pauw in Amsterdam meerdere plakkatens afkondigen tegen remonstrantse geloofsuitingen en werden remonstrantse predikanten verbannen of opgesloten.⁵¹ De plakkatens leidden tot grote onvrede bij het remonstrantsgezinde patriciaat en tot conflicten tussen burgers onderling. Als gevolg van deze onlusten boette Pauw sterk aan populariteit in en moest hij in 1621 plaatsmaken voor staatsgezinde regenten (Roodenburg 1990: 193-194; Frijhoff & Prak 2009: 411). In 1622 sloeg de machtsbalans in de magistraat om en in 1625 waren alle vier de Amsterdamse burgemeesters staatsgezind.⁵² Zij konden de antiremonstrantse plakkatens echter niet opheffen zonder instemming van de Staten van Holland, waar Maurits nog veel invloed had.⁵³ Toen Maurits in april 1625 kwam te overlijden en het ontstane machtsvacuüm niet onmiddellijk werd opgevuld door de nieuwe stadhouder,⁵⁴ nam het zelfvertrouwen van de Amsterdamse regenten toe. Nadat Maurits' lichaam in september was bijgezet in het familiegraf te Delft bracht Vondel de kopij in oktober 1625 naar de drukker.⁵⁵

⁵⁰ Pauw zette vier raden uit de vroedschap en ontsloeg de staatsgezinde burgemeesters Dirk Bas, Sebastiaen Egbertsz en Jacob Dircksz de Graeff; zie Elias 1923: 79-80.

⁵¹ Voor de betreffende plakkatens, zie *Resolutiën van de Heeren Staaten van Holland en Westvrieslant*, 1613-1620, 1059-1064 (15 juli 1619), cit. in Van Gelder 1972: 78-81. Met betrekking tot drukwerk, zie *Res. Holl.*, 1613-1620, 897 (28 december 1618), 1125 (s.d.), cit. in Van Gelder 1972: 154-155, 157. Zie ook Roodenburg 1990: 189. Van alle gewesten hield Holland zich het intensiefst bezig met de bestrijding van publicaties, aldus Groenveld 1986: 228-229.

⁵² De in 1625 verkozen burgemeesters waren: Dirk Bas (Elias 1923: 87), Gerrit Jacob Witsen (ibid.: 52, 83), Jacob van der Neck (ibid.: 87), en Abraham Boom (ibid.: 110). Zie ook ibid.: 83-85, 78-110.

⁵³ De opheffing zou op zich laten wachten tot 1630; zie Van Gelder 1972: 88.

⁵⁴ Frederik Hendrik werd op 27 april 1625 benoemd tot aanvoerder van het Staatse leger, maar de benoemingen tot stadhouder van Holland en Zeeland lieten op zich wachten tot 1 juni. Daarbij hield Frederik Hendrik zich op de achtergrond in de conflicten tussen calvinisten en remonstranten; zie Poelhekke 1978: 78-82, 157-167.

⁵⁵ Vondel schreef *Palamedes* ‘met opzet om ’t by zich zelven te houden, tot dat de tyden ’t uitgeven zouden gehengen’, aldus Brandt 1682: 19. Over de drukgang van *Palamedes*, zie Gerritsen 1978.

In een aan Price ontleende logica kan ook de wijze waarop de totstandkoming van *Palamedes* werd gestuurd door lokale patronagenetwerken worden beschouwd als een vorm van particularisme. Price stelt dat de gewestelijke identiteit van burgers in de Republiek betrekkelijk zwak was en dat hun politieke loyaliteit primair bij de lokale bestuurders lag, omdat deze – met name de burgemeesters – door het verlenen van gunsten en het toekennen van functies een patronagenetwerk opbouwden dat burgers verplichtte en lokaal inbedde.⁵⁶ Dit gold ook met betrekking tot de patronage van kunstenaars en schrijvers; deze waren voor hun inkomsten en bekendheid veel afhankelijker van de stedelijke autoriteiten dan van de Staten, de Staten-Generaal of de stadhouder, met als gevolg dat hun kunstuitingen niet zelden de standpunten van deze stedelijke autoriteiten vertolkten.⁵⁷ Geerdink (2012a: 181-186) stelt dat Vondel, vooral tot 1625, sociaal was verankerd in Amsterdam, zoals ook naar voren kwam uit mijn analyse van het netwerk dat schuilging achter *Palamedes*. *Palamedes* was voor Vondel een gelegenheid om zijn ideologische verwantschap met zijn Amsterdamse begunstigers te tonen.

Ten slotte biedt particularisme een verklaring voor de afwikkeling van het *Palamedes*-proces. Het optreden tegen oproerige publicaties behoorde tot de taken van de Gecommitteerde Raden en het Hof van Holland, vooral wanneer de stedelijke rechtbank van schout en schepenen de zaak niet onmiddellijk zelf oppakte.⁵⁸ Toen Vondel zich beriep op het *ius de non evocando* werd dit dan ook niet zomaar geaccepteerd. Uit de resoluties van de Gecommitteerde Raden blijkt dat de Amsterdamse schout het proces uiteindelijk toch kreeg toegewezen, alleen omdat Vondel was ondergedoken en zijn schuilplaats niet zou verlaten voor een proces buiten Amsterdam. De Gecommitteerde Raden konden, zonder de medewerking van de Amsterdamse schout en schepenen, weinig gedaan krijgen en zagen zich genoodzaakt de uitkomst van het proces af te wachten. De onderhandelingen tussen het gewest en de stad verliepen dus in lijn met Prices principe van particularisme. Opdat de Gecommitteerde Raden geen gezichtsverlies zouden lijden, stelden deze enige eisen omtrent de uitkomst van het proces, en de Amsterdamse schout kwam hieraan tegemoet – schriftelijk althans – om de relatie geen verdere schade toe te brengen (Molkenboer 1939: 51-52). Vondel kon zijn *Palamedes* publiceren, ondanks de censuurmaatregelen van de Staten, omdat stedelijke regenten de juridische risico's wisten in te perken door 'onderhandeling' met de Gecommitteerde Raden.

4.3 Botsing van discoursen

Waar Price (1994: 258) de onderhandelingscultuur beschouwt als de smeerolie van een moeizaam politiek stelsel, wordt diezelfde cultuur vanuit het perspectief van *parrhesia* zichtbaar als een per definitie apolitieke praktijk. Wat het beginsel van particularisme namelijk niet verklaart, is dat de onderhandelingen tussen de steden en de stadhouder soms in een zodanige patstelling verzeild raakten dat de belanghebbenden naar de wapens grepen om een beslissing te forceren. Met *par-*

⁵⁶ Price 1994: 27. Zie ook Frijhoff & Spies 1999: 172-175, 183; Kooijmans 1997.

⁵⁷ Over schrijversmecenaat in de Republiek, zie Keblusek 1997. Zie ook Paijmans 2015: 47-48.

⁵⁸ Verordeningen van 9 en 11 maart 1589, cit. in Molkenboer 1939: 47-48. Over stedelijke en gewestelijke rechtspraak, zie Price 1994: 20, 27-29, 149-153; De Monté ver Loren 2000: 269-270.

rhesia kunnen deze crises worden geduid als de tijdelijke uitschakeling van het politieke discours door een situationeel discours. Ik noem het 'situationeel' omdat het niet opereert volgens regels of wetten, maar zo effectief mogelijk reageert op de situatie.

In 1618 betrof die situatie het bedreigde voortbestaan van de Republiek. In de voorafgaande jaren waren de onderhandelingen tussen de stadhouder en de Hollandse steden vastgelopen; het politieke discours was niet langer in staat waarheid te genereren voor de staat, en dit gebrek aan besluitvaardigheid maakte de Republiek kwetsbaar in de oorlog. Maurits en de calvinistische predikanten beëindigden deze situatie door de burgers tegen Oldenbarnevelt op te hitsen of, als dat niet lukte, te dreigen met geweld.

Deze gang van zaken stond niet op zichzelf binnen de geschiedenis van de Republiek. De gebeurtenissen van 1650 en 1672 tonen aan dat er sprake was van een patroon van politieke patstellingen en gewelddadige doorbraken, geforceerd door de prins van Oranje.⁵⁹ De prins nam binnen het politieke discours van de Republiek een uitzonderlijke positie in: als stadhouder was hij in dienst van de Staten en als legeraanvoerder (in oorlogstijd) van de Staten-Generaal. Daarbij genoot hij als leider van de Opstand grote populariteit bij de bevolking en had hij binnen de Republiek een welhaast dynastieke status verworven.⁶⁰ Zijn militaire macht was ongeëvenaard en het ontbrak de steden aan politieke middelen om die macht aan banden te leggen. Juist omdat zijn politieke functies niet duidelijk waren afgebakend, kon hij de politiek op momenten omzeilen (Rowen 1988: 231; Frijhoff & Spies 1999: 94-98). De structurele botsingen tussen het politieke discours en de prins wijzen erop dat het voortbestaan van de Republiek afhankelijk was van niet één, maar twee discoursen, waarvan er een fundamenteel apolitiek was. Zolang het politieke discours functioneerde, bleef de gewelddadige basis verhuld, maar zo gauw de onderhandelingen spaak liepen nam het situationele discours het over.

Aan de hand van Foucaults *parrhesi*abegrip kan de machtswerking van beide discoursen in de *Palamedes*publicatie worden geanalyseerd. Het politieke discours is werkzaam als de staatsgezinde retoriek waarmee Vondel onthult dat Maurits tegen de wetten van de Republiek gehandeld heeft en een gevaar vormt voor de staat. Het situationele discours onthult dat het politieke stelsel niet volstaat om het voortbestaan van de Republiek te garanderen en dat Maurits' ingrijpen de Republiek heeft behoed voor de ondergang. Aangezien beide onthullingen niet tegelijkertijd 'waar' kunnen zijn, verhullen ze elkaar beurtelings en zo brengen zij samen in *Palamedes* een dynamiek van onthulling en verhulling teweeg. Deze dynamiek beschouw ik als representatief voor het patroon van politieke patstellingen en situationele doorbraken in de geschiedenis van de Republiek.

5 De dynamiek van de allegorie

De dynamiek van onthulling en verhulling die inherent is aan *parrhesia* beschrijft tevens de discursieve processen die de Republiek in stand houden. Deze stelling

⁵⁹ Dit patroon is zelfs aangeduid als de 'Hollandse ziekte'; zie bijv. Van Gemert 1984.

⁶⁰ Over de positie van de stadhouder, zie Israel 1995: 300-306.

zal ik ten slotte onderbouwen door de resultaten van mijn discursieve benadering terug te koppelen naar de paratekst en de functie van de klassieke allegorie daarbinnen te analyseren. De paratekst bevat meerdere allegorieën die vooruitwijzen naar de grote allegorie van het treurspel. Met een klassieke allegorie bedoel ik de voorstelling van een eigentijdse gebeurtenis aan de hand van een parallelle gebeurtenis uit de klassieke oudheid. Een allegorie is een vorm van representatie en kent als zodanig twee domeinen, in dit geval dat van de recente geschiedenis van Oldenbarnevelt en de klassieke geschiedenis van Palamedes. Een allegorie functioneert doordat beide domeinen om beurten aan de oppervlakte treden, waarbij de representatie van de gebeurtenissen in de eigen tijd afwisselend wordt onthuld en verhuld (Korsten 2009: 124-126).

5.1 Verhulling

Volgens Craig Owens dient het onderscheid tussen de twee domeinen van een allegorie een proces van toe-eigening:

Allegorical imagery is appropriated imagery; the allegorist does not invent images but confiscates them. He lays claim to the culturally significant, poses as its interpreter. And in his hands the image becomes something other (*allos* = other + *agoreuei* = to speak) (Owens 1980: 69).

Vertaald naar de Palamedespublicatie wordt de klassieke geschiedenis op zodanige wijze geconstrueerd dat die de recente geschiedenis in een bepaald licht plaatst. Vondel eigent zich de geschiedenis van Palamedes toe, bijvoorbeeld door deze te laten lauweren door Themis.

Zoals gezegd, vertegenwoordigt Themis in *Palamedes* het idee dat het heilig recht in de geschiedenis impliciet werkzaam is. Ze is de tegenhanger van de godin Dikè, die staat voor de praktijk van de rechtsspraak op aarde, die zelden strookt met het heilig recht, maar op den duur altijd wordt gecorrigeerd, zoals Vondel beschreef in een gedicht voor de dochter van Laurens Baeck:

Ons Themis, die 't gezicht aen geene letters hecht,⁶¹
 Ontvouwt en schift'er [*nl. voor 't hemelsche gezicht*] net het onrecht van het Recht,
 Het heiligh Recht, 't welck hier beneden is te zoeken,
 En blind word opgevischt uit eene zee van boecken,⁶²

Themis weet recht en onrecht feilloos te schiften en ziet erop toe dat het heilig recht altijd zegeviert, maar de mensen op aarde maken het haar niet gemakkelijk door recht en onrecht steeds te verwarren, verblind als ze zijn door hun wetboeken. Door Themis op te voeren in de Palamedespublicatie en daar later bij begunstigers naar terug te verwijzen, suggereert Vondel dat het heilig recht, ondanks de uitkomst van het proces, aan de kant staat van Oldenbarnevelt. Met deze toe-eigening van het Palamedesverhaal echter, verhuult Vondel de gedachte dat de dood van Oldenbarnevelt noodzakelijk was voor het voortbestaan van de Republiek.

61 'Die 't gezicht aen geene letters hecht': die niet aan de letter hangt, wier blik niet wordt gestuurd door (wet)teksten.

62 'De Feest van den Heere Directeur, Hillebrand Bentes, en Ioffrouwe Katharine Baeck' (1639), in WB, 3: 784-787, v. 109-113.

Behalve een historische scheidslijn tussen de recente en de klassieke geschiedenis trekt de allegorie ook een morele scheidslijn tussen de christelijke en de heidense geschiedenis. Deze hiërarchie stelt Vondel in staat om morele uitspraken te doen over de personages in het treurspel en, via de allegorische werking, hun tegenhangers in de eigen tijd. Om de verhullende werking van de allegorie ook in dit opzicht te illustreren dien ik een kort uitstapje te maken naar de treurspeltekst. Zoals Frans-Willem Korsten heeft betoogd, wordt Maurits hierin niet alleen door Agamemnon gerepresenteerd, maar ook door een ‘Africaen’ (Korsten 2009: 119-125). Dat deze heidense figuur verwijst naar Maurits blijkt uit de woordspeling van ‘Moor’ (letterlijk: inwoner van Mauretanië) en ‘Maurits’.⁶³ Aan het einde van het tweede bedrijf beschrijft de rei van Peloponnesers en Ithakoisen, die staan voor de Hollandse en Zeeuwse calvinistische predikanten,⁶⁴ hoe de Afrikaan mensen offert en tempels bouwt van hun schedels. Deze offerpraktijken worden door de rei als ‘onontworstelbaer bescheer’ voorgesteld, een gepredestineerd lot. Zoals Vondel nog vaker zou doen,⁶⁵ legt hij een verband tussen het heidense ritueel van mensenoffers en de calvinistische predestinatieleer, die stelde dat de mens zijn lotsbestemming op geen enkele manier kon beïnvloeden. Vondel vond dat een heidense gedachte.

Door Maurits voor te stellen als een dubbele heiden wordt hij als het ware aan de christelijke geschiedenis onttrokken en deel van de heidense geschiedenis. Binnen het bredere kader van de klassieke allegorie wordt daarmee ook Maurits’ schending van de Unie, die centraal staat in het treurspel, als moreel verwerpelijk voorgesteld. Zo wordt door de werking van de klassieke allegorie de herinnering aan de onrechtvaardige werking van het situationele discours ondergebracht bij het klassieke domein, opdat ze niet als deel van de recente geschiedenis hoeft te worden herinnerd. De geschiedenis van de Republiek wordt gepresenteerd als een coherent en zuiver geheel, en de ongemakkelijke waarheid dat ze was gefundeerd in onrecht en geweld aan het oog onttrokken.

5.2 *Onthulling*

De verhullende werking van een allegorie is niet duurzaam. Op zeker moment eist de allegorie haar tol in de vorm van de onvermijdelijke onthulling (Owens 1980: 69). In de allegorie van *Palamedes* is de opheffing van het onderscheid tussen de eigen en de klassieke geschiedenis potentieel al aanwezig in de vermenging van christelijke en heidense elementen. De voorstelling van Maurits als een Afrikaan leidt onherroepelijk tot het inzicht dat de recente geschiedenis ‘heidense’, in de zin van moreel verwerpelijke elementen bevat. Haar coherentie en zuiverheid werden kunstmatig in stand gehouden door de verhulling van ongerechtigheden.

Zoals Themis dit proces van verhulling vertegenwoordigt, zo bevat de paratekst ook een personificatie van onthulling. Dit is de geest van *Palamedes* in het sonnet in het voorwerk die zijn rechters achtervolgt met de handvesten dan wel Vondels treurspeltekst, als het onweerlegbare bewijs van hun verraad. Zoals reeds gesteld,

63 Zie de aantekening bij WB, 2: 726, v. 1813.

64 Zie de aantekening bij de lijst van personages, in WB, 2: 635.

65 Zie bijv. ‘Decretum horrible’ (1631), in WB, 3: 346-351.

verwijst het voorkomen van geesten in teksten vaak naar gewelddadigheden in het recente verleden. De geest blijft de betrokkenen achtervolgen als een onverwerkt trauma dat hen dwingt om de confrontatie aan te gaan met de pijnlijke herinneringen:

Trauma [...] is forever engaged in the quest for an answer, an evanescent truth. Such is the case with ghosts that arrive from the past, seeking to establish an ethical dialogue with the present. Ghosts, in this case, are part of a symptomatology of trauma, as they become both the objects of and metaphors for a wounded historical experience (Del Pilar Blanco & Peeren 2013: 12).

In deze beschrijving vervult de geest de onmiskenbare rol van een parrhesiast die een ongemakkelijke waarheid uit het verleden onthult. Het is een provocatieve figuur die grenzen overschrijdt in zijn zoektocht naar de waarheid: hij zweeft dwars door muren, ontsnapt uit het dodenrijk en reist door de tijd. Op vergelijkbare wijze doorkruist de geest van Palamedes de domeinen van de klassieke allegorie. Met Vondels treurspeltekst heeft hij een nieuwe versie van de geschiedenis in handen die hij wil overdragen aan de levenden. Hij staat niet toe dat Oldenbarnevelt wordt herinnerd als een landverrader, zelfs niet als hij daarvoor de gruwelijke waarheid over de Republiek moet onthullen.

6 Besluit

Met dit artikel heb ik willen aantonen dat Foucaults parrhesiabegrip een nuttig instrument vormt voor de analyse van de relatie tussen de gedecentraliseerde politieke structuur van de Republiek en de paratekst van *Palamedes*, als een van de verschillende stemmen die een beroep deden op de waarheid. Uit de analyse van de paratekst kwam naar voren dat de Palamedespublicatie daarin stevig in de traditie van *parrhesia* werd geplaatst, wat resulteerde in de beeldvorming van Vondel als parrhesiast. Vervolgens heb ik laten zien dat deze beeldvorming samenhang met de verhulling van een remonstrantsgezind netwerk achter de publicatie. De voorwaarden voor het slagen van deze samenwerking werden bepaald door de gedecentraliseerde politieke structuur van de Republiek. Prices principe van particularisme verklaart hoe lokaal verankerde kunstenaars zonder grote risico's kritiek konden uiten op de federale machthebbers. Het beginsel van particularisme biedt echter geen verklaring voor patstellingen in de onderhandelingen tussen de steden, de Staten en de stadhouder, waarvan de crisis in 1618 een voorbeeld vormt. Het perspectief van *parrhesia* maakte deze situatie zichtbaar als een crisis van waarheid die resulteerde in een botsing van discoursen. Wanneer het politieke discours van de Republiek in crisis verkeerde, kwam er een tweede, situationeel discours op dat de politieke patstelling doorbrak. Ik heb de machtswerking die uitging van de staat en de prins als twee verschillende discoursen beschouwd om hun doorwerking in de paratekst van *Palamedes* te kunnen analyseren. De dynamiek van patstellingen en doorbraken in de Republiek bleek zich in de paratekst af te tekenen als de dynamiek van verhulling en onthulling waardoor de klassieke allegorie functioneert.

Foucaults discoursbegrip veronderstelt dat de keuzes van kunstenaars niet vrij zijn, maar gestuurd worden door de verschillende discoursen waaraan zij deelne-

men, en dat die discoursen zich aftekenen in het leven en werk van kunstenaars. Een discursieve benadering biedt inzicht in processen van machtswerking waarvoor de kunstenaar en zijn tijdgenoten zelf, voor zover zij zichzelf als mensen met een vrije wil beschouwden, blind waren. *Parrhesia* is een begrip dat inzicht biedt in de botsingen die kunnen optreden tussen verschillende discoursen, waarbij de machtswerking van een discours, als gevolg van de confrontatie, tijdelijk zichtbaar wordt. Wat dit artikel als historisch perspectief op het hedendaagse politieke discours zichtbaar maakt, is dat als het ontstaan van waarheidspreekers in een samenleving duidt op een crisis van het politieke discours, die kan resulteren in apolitieke tot gewelddadige confrontaties zoals ik heb aangetoond voor de vroegmoderne Republiek, dan is dat iets om ook in onze eigen tijd waakzaam voor te zijn.

Bibliografie

- Brandt 1682 – G. Brandt, 'Het leven van Joost van den Vondel'. In: J. van den Vondel, *Poëzy of verscheide gedichten*. Franeker, 1682, p. 3-89. Ex. Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 759 E 1:2:2.
- Calis 2008 – P. Calis, *Vondel. Het verhaal van zijn leven (1587-1679)*. Amsterdam, 2008.
- Cancik & Schneider 2006 – H. Cancik & H. Schneider (red.), *Brill's New Pauly*. Leiden, 2006.
- Van Deursen 2005 – A.Th. van Deursen, *Maurits van Nassau, 1567-1625. De winnaar die faalde*. Amsterdam, 2005.
- Dudok van Heel 2006 – S. Dudok van Heel, *De jonge Rembrandt onder tijdgenoten. Godsdienst en schilderkunst in Leiden en Amsterdam*. Rotterdam, 2006.
- Elias 1923 – J. Elias, *Geschiedenis van het Amsterdamsche Regentenpatriciaat*. Den Haag, 1923.
- Foucault 1982 – M. Foucault, 'The Subject and Power'. In: *Critical Inquiry* 8 (1982) 4, p. 777-795.
- Foucault 2001 – M. Foucault, *Fearless Speech*. Ed. Joseph Pearson. Los Angeles, 2001 [1983].
- Foucault 2011 – M. Foucault, *The Government of Self and Others. Lectures at the Collège de France, 1982-1983*. Vert. Graham Burchell. Ed. Frédéric Gros. Basingstoke, 2011 [1983].
- Foucault 2012 – M. Foucault, *The Courage of Truth. The Government of the Self and Others 2. Lectures at the Collège de France, 1983-1984*. Vert. Graham Burchell. Ed. Frédéric Gros. Basingstoke, 2012 [1984].
- Frijhoff & Prak 2004 – W. Frijhoff & M. Prak, *De geschiedenis van Amsterdam. Centrum van de wereld 1578-1650*. Amsterdam, 2004.
- Frijhoff & Spies 1999 – W. Frijhoff & M. Spies, 1650. *Bevochten eendracht*. Den Haag, 1999.
- Geerdink 2012a – N. Geerdink, *Dichters en verdiensten. De sociale verankering van het dichterschap van Jan Vos (1610-1667)*. Hilversum, 2012.
- Geerdink 2012b – N. Geerdink, 'Politics and Aesthetics. Decoding Allegory in *Palamedes* (1625)'. In: J. Bloemendal & F.-W. Korsten (red.), *Joost van den Vondel (1587-1679). Dutch Playwright in the Golden Age*. Leiden, 2012, p. 225-248.
- Van Gelder 1972 – E. van Gelder, *Getemperde vrijheid. Een verhandeling over de verhouding van Kerk en Staat in de Republiek der Verenigde Nederlanden en de vrijheid van meningsuiting in zake godsdienst, drukpers en onderwijs, gedurende de 17e eeuw*. Groningen, 1972.
- Van Gelderen 1992 – M. van Gelderen, *The Political Thought of the Dutch Revolt, 1555-1590*. Cambridge, 1992.
- Van Gemert 1984 – L. van Gemert, 'De Haagsche Broeder-Moord. Oranje ontmaskerd'. In: *Literatuur* 1 (1984), p. 268-276.
- Van Gemert, Pajmans & Muller 2012 – L. van Gemert, M. Pajmans & S. Muller, 'Big Business! Literatuur als handelswaar in de Gouden Eeuw'. In: *Vooys* 30 (2012) 2, p. 6-22.
- Genette 1997 – G. Genette, *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Cambridge, 1997 [1987].
- Gerritsen 1978 – J. Gerritsen, 'De eerste druk van de "Palamedes"'. In: Henry Hofman e.a. (red.), *Uit bibliotheektuin en informatieveld*. Utrecht, 1978, p. 219-230.
- Groenveld 1986 – S. Groenveld, 'Het Mekka der schrijvers? Statencolleges en censuur in de zeventiende-eeuwse Republiek'. In: Henk Duits e.a. (red.), *Eer is het Lof des Deuchts*. Amsterdam, 1986, p. 225-231.

- Hall 2001 – S. Hall, 'Encoding/Decoding'. In: M. Durham & D. Kellner (red.), *Media and Cultural Studies. Keywords*. Malden, 2001 [1973], p. 163-173.
- Historisch Genootschap Rotterdam 1919 – Historisch Genootschap Rotterdam, 'Een Palamedes opvoering te Amsterdam'. In: *Rotterdams jaarboekje* 7 (1919), p. 103-106.
- Hooft, *Briefwisseling* – [P.C. Hooft], *De briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft*. 3 delen. Ed. H.W. van Tricht e.a. Culemborg, 1976-1979.
- Hummelen 1982 – W. Hummelen, *Amsterdams toneel in het begin van de Gouden Eeuw*. Den Haag, 1982.
- Israel 1995 – J. Israel, *The Dutch Republic. Its Rise, Greatness, and Fall, 1477-1806*. Oxford, 1995.
- Israel 1997 – J. Israel, 'The Intellectual Debate about Toleration in the Dutch Republic'. In: Ch. Berkvens-Stevelinck e.a. (red.), *The Emergence of Tolerance in the Dutch Republic*. Leiden, 1997, p. 3-36.
- Kebblusek 1997 – M. Kebblusek, *Boeken in de hofstad. Haagse boekcultuur in de Gouden Eeuw*. Hilversum, 1997.
- Kooijmans 1997 – L. Kooijmans, *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw*. Amsterdam, 1997.
- Koopman 1992 – P. Koopman, 'Nicolaes Biestkens en de Nederduytsche Academie'. In: *De zeventiende eeuw* 8 (1992), p. 123-128.
- Korsten 2009 – F.-W. Korsten, *Sovereignty as Inviolability. Vondel's Theatrical Explorations in the Dutch Republic*. Hilversum, 2009.
- Kossmann 2000 – E.H. Kossmann, *Political Thought in the Dutch Republic. Three studies*. Amsterdam, 2000.
- Lausberg 1998 – H. Lausberg, *Handbook of Literary Rhetoric. A Foundation for Literary Study*. Leiden, 1998.
- McGushin 2007 – E. McGushin, *Foucault's Askijis. An Introduction to the Philosophical Life*. Evanston, 2007.
- McLean 2007 – P. McLean, *The Art of the Network. Strategic Interaction and Patronage in Renaissance Florence*. Durham, 2007.
- Meijer Drees 2009 – M. Meijer Drees, 'Hoe Vondels "Palamedes" geschiedenis heeft gemaakt'. In: J. Bos e.a. (red.), *Boekenwijsheid. Drie eeuwen kennis en cultuur in 30 bijzondere boeken*. Zutphen, 2009, p. 80-88.
- Meijer Drees 2009 – M. Meijer Drees, 'Kijken, lezen, oordelen. Prent en tekst van het pamflet Den Arminiaenschen Dreck-waghen (1618)'. In: Marc van Vaeck e.a. (red.), *De Steen van Alciato. Literatuur en visuele cultuur in de Nederlanden*. Leuven, 2003, p. 495-514.
- Molkenboer 1939 – B.H. Molkenboer, 'De Palamedes-procedure. Bij een nieuw document'. In: *Vondel-Kroniek* 10 (1939), p. 45-54.
- De Monté ver Loren 2000 – J.P. de Monté ver Loren, *Hoofddijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling*. Deventer, 2000.
- Owens 1980 – C. Owens, 'The Allegorical Impulse. Toward a Theory of Postmodernism'. In: *October* 12 (1980), p. 67-86.
- Paijmans 2015 – M. Paijmans, *Dichter bij de waarheid. Parrhesia en dramatisering in het werk van Joost van den Vondel*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam, 2015.
- Del Pilar Blanco & Peeren 2013 – M. del Pilar Blanco & E. Peeren, 'Introduction. Conceptualizing Spectralities'. In: id., *The Spectralities Reader. Ghosts and Haunting in Contemporary Cultural Theory*. Londen, 2013, p. 1-27.
- Plato, *Politeia* – Plato, *The Republic*. Vert. Tom Griffith. Ed. G. Ferrari. Cambridge, 2000.
- Poelhekke 1978 – J.J. Poelhekke, *Frederik Hendrik, prins van Oranje. Een biografisch drieluik*. Zutphen, 1978.
- Price 1994 – J.L. Price, *Holland and the Dutch Republic in the Seventeenth Century. The Politics of Particularism*. Oxford, 1994.
- Roodenburg 1990 – H. Roodenburg, *Onder censuur. De kerkelijke tucht in de gereformeerde gemeente van Amsterdam, 1578-1700*. Hilversum, 1990.
- Rowen 1988 – H. Rowen, *The Princes of Orange. The Stadholders in the Dutch Republic*. Cambridge, 1988.
- Simons 1909 – D. Simons, 'Strafproces en strafrecht'. In: *Uit onzen bloeitijd. Schetsen van het Leven onzer Vaderen in de xviii eeuw*, dl. 1. Baarn, 1909.
- Smit 1956 – W.A.P. Smit, *Van Pascha tot Noah. Het Pascha-Leeuwendalers*, dl. 1. Zwolle, 1956.

- Smits-Veldt 1986 – M. Smits-Veldt, *Samuel Coster, ethicus-didacticus. Een onderzoek naar dramatische opzet en morele instructie van Ithys, Polyxena en Iphigenia*. Groningen, 1986.
- Sterck 1928 – J.F.M. Sterck, *Van rederijderskamer tot Muiderkring*. Amsterdam, 1928.
- Sterck 1929 – J.F.M. Sterck, 'Het leven van Vondel. 1620-1627'. In: J. van den Vondel, *De werken van Vondel*, dl. 2. Ed. J.F.M. Sterck e.a. Amsterdam, 1929, p. 3-28.
- Tacitus, *Annales* – Tacitus, 'The Annals'. In: *The Complete Works of Tacitus*. Ed. Alfred J. Church & William J. Brodribb. New York, 1942.
- Den Tex 1960-1972 – J. den Tex, *Oldenbarnevelt*. 5 dln. Haarlem, 1960-1972.
- Visser 1978 – D. Visser, 'De geest buiten spel. Jacob Aertsz. Colom, een onorthodox drukker en uitgever te Amsterdam'. In: I. Horst e.a. (red.), *De Geest in het geding*. Alphen aan den Rijn, 1978, p. 268-282.
- Vondel 1625 – J. van den Vondel, *Palamedes oft Vermoorde onnooselheyd*. Amsterdam, Jacob Aertsz Colom, [1625]. Ex. Den Haag, Koninklijke bibliotheek, 232 N 32 (1).
- Vondel, *Treurspelen* – [J. van den Vondel], *J. van den Vondels Treurspelen*. 6 dln. Ed. J. van Lennep, herz. ed. J.H.W. Unger. Leiden, [1890].
- Vondel 1927-1937 – [J. van den Vondel], *De werken van Vondel*. 10 dln. Ed. J.F.M. Sterck e.a. Amsterdam, 1927-1937.
- Vondel, *Brieven* – [J. van den Vondel], *Vondelbrieven uit de xviii eeuw aan en over den dichter*. Ed. J.F.M. Sterck. Amsterdam-Sloterdijk, 1935.
- Weekhout 1998 – I. Weekhout, *Boekencensuur in de Noordelijke Nederlanden. De vrijheid van drukpers in de zeventiende eeuw*. Den Haag, 1998.
- Wijngaards 1978 – N.C.H. Wijngaards, 'Inleiding'. In: J. van den Vondel, *Palamedes*. Ed. N.C.H. Wijngaards. Zutphen, 1978, p. 7-41.

Adres van de auteur

Radboud Universiteit Nijmegen
 Algemene Cultuurwetenschappen
 Erasmusplein 1
 6525 HT Nijmegen
 m.paijmans@let.ru.nl

Indienen van kopij

Kopij wordt bij voorkeur ingediend als attachment bij een e-mail. Bij toesturing via gewone post dient de kopij te worden ingeleverd op twee prints, met vermelding van het aantal woorden. Behoud altijd zelf een kopie van de kopij.

Door de redactie aanvaarde kopij geldt als definitieve tekst. Wijzigingen in de drukproeven, anders dan verbeteringen van zetfouten, kunnen de auteur in rekening worden gebracht door de uitgever.

Met het inleveren van kopij geeft de auteur toestemming voor digitale publicatie op de website van *TNTL* en van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL).

Omvang

De maximale omvang van een artikel bedraagt 10.000 woorden, inclusief noten en bibliografie. Het artikel dient te beginnen met de titel en de auteursnaam, gevolgd door een samenvatting in het Engels van ten hoogste 100 woorden. Vermeld na de hoofdttekst het adres van de auteur. Indien gewenst kan ook het e-mailadres worden vermeld.

Een boekbeoordeling beslaat in de regel 750-1500 woorden. Deze begint met een titelbeschrijving van het besproken werk (uitgever, ISBN en prijs vermelden) en eindigt met de naam van de bespreker.

Richtlijnen voor het te hanteren verwijzingssysteem en voor de opmaak van de kopij zijn te vinden op de *TNTL*-website, www.tntl.nl.

Overdrukken

Auteurs van artikelen ontvangen 10 gratis overdrukken van hun bijdrage. Auteurs van een boekbeoordeling of een signalement ontvangen een elektronische overdruk van hun bespreking.

Het vermomd portret van Van Doorne in *De grote voltige* geeft [...] nadere kleur aan het beeld dat Kennedy schetst van een zich snel aan veranderende normen aanpassende elite, onder andere omdat het portret aanleiding geeft opnieuw na te denken over de verhouding van 'centrum' en 'periferie'. In Coolens Deurnese versie van de moderniseringsgeschiedenis worden de kroonjuwelen van de mythische 'Jaren Zestig' aanmerkelijk eerder al door de provinciale industrieel op de agenda gezet. [...] Het publicitaire geweld van 'de protestgeneratie' kan straks rustig aan de Deurnese dorpsgemeenschap voorbijgaan, want de speregels zijn dan al lang aan het veranderen. Niet door Provo, maar onder aanvoering van een provinciale ondernemer aan wie Coolen in *De grote voltige* het podium gaf dat hem in de vooral op de rol van Randstedelijke intellectuelen georiënteerde officiële geschiedschrijving niet vanzelfsprekend gegeven is.

Uitgeverij Verloren
Hilversum

